

УДК 614.3:355.415.8(430=161.2)''1919/1920''

І.В. Срібняк, М.І. Срібняк

**ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВО-САНІТАРНОЇ МІСІЇ ДЛЯ СПРАВ
ПОЛОНЕНИХ ВОЯКІВ-УКРАЇНЦІВ У ТАБОРІ ЗАЛЬЦВЕДЕЛЬ,
НІМЕЧЧИНА (1919 – перша половина 1920 рр.)**

У статті йдеться про діяльність Військово-санітарної місії для справ полонених вояків-українців, завданням якої стала організація їх репатріації. Разом з тим Місія зосередила свої зусилля й на встановленні зв'язків з українськими таборовими громадами задля надання їм адресної допомоги від уряду УНР. Ще одним її завданням стало відновлення національно-просвітницької роботи у середовищі полонених українців. Протягом 1919 р. Місія справляла помітний організаційно-мобілізаційний вплив на українську громаду в Зальцведелі, знаходячи можливості для надання матеріальної допомоги як таборянам, так і культурно-освітнім інституціям у цьому таборі. Завдяки виданню у таборівій друкарні газети «Шлях» Місія підтримувала постійний зв'язок як з полоненими у Зальцведелі, де були засновані театр, школа для неписьменних та малописьменних, бібліотека. Проте відсутність дієвих зрушень у справі організації репатріації полонених вояків-українців додому створила сприятливий ґрунт для розкладової роботи більшовицьких агітаторів у середовищі таборян. Попри це слід відзначити, що діяльність Місії у таборі Зальцведель мала об'єктивно позитивні наслідки, засвідчивши готовність уряду УНР прийти на допомогу полоненим українцям у Німеччині.

Ключові слова: табір; полонені вояки-українці; Військово-санітарна місія; Зальцведель; Німеччина.

Після проголошення незалежності України та підписання нею мирної угоди з державами Почвірного союзу, захист прав полонених українців та опікування їх потребами на теренах Німеччини перебрали на себе Посольство та Військово-санітарна місія Української Держави. Їх діяльність уможливила здійснити репатріацію значної кількості полонених вояків-українців, а також у значній мірі поліпшити умови перебування тих наших земляків, хто ще продовжував залишатися у таборах Німеччини. У 1919 р. після приходу до влади Директорії УНР процес репатріації мав свою специфіку, що було пов'язано з окупацією більшої частини території України більшовицькою та Добровольчою арміями. У цій ситуації члени Військово-санітарної місії, не відмовляючись остаточно від спорадичної організації транспортів полонених додому, більшу увагу приділяли організації культурно-просвітницької роботи в їх середовищі. З огляду на те, що у Зальцведелі діяла кількісно найбільша українська таборова громада, до цього табору заходами Місії передавався найбільший обсяг гуманітарної допомоги.

Перші спорадичні згадки про діяльність українських військово-санітарних місій на теренах Німеччини – але лише в контексті відтворення окремих сторінок історії українських червонохресних організацій – були наведені у низці статей В.Трембіцького[1; 2]. Наукова розробка проблеми репатріації полонених вояків-українців з теренів Центральних держав активізувалась у першій половині 1990-х рр., коли зусиллями дослідників історії української дипломатичної служби були спорадично висвітлені й деякі

сторінки організації їх повернення додому[3; 4]. За кілька років до вивчення різних аспектів цієї тематики долучилась ще група істориків, у працях яких була нагромаджена додаткова інформація про особливості репатріаційного процесу полонених та інтернованих українців з теренів кількох європейських держав[5; 6].

Якісні зміни у вивченні цієї проблематики відбулись з виходом у світ монографії «Полонені та інтерновані вояки-українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.)», один розділ якої – «Діяльність українських дипломатичних та військово-санітарних місій по репатріації полонених українців (1918-1920 рр.)» був безпосередньо присвячений розкриттю цієї теми[7, С.159-203]. Безпосередньо дослідженню процесу репатріації полонених вояків-українців з теренів Центральних держав стосувались ще низка публікацій І.Срібняка[8; 9; 10]. Підсумковий характер мала й брошура, для написання якої авторами було залучено значну кількість архівних документів[11].

Процеси репатріації полонених та інтернованих вояків-українців також були у полі предметного зацікавлення В.Соловйової, яка у рамках своєї дослідницької теми – діяльності дипломатичних представництв українських національних урядів 1917-1921 рр. зупинилась і на їх зусиллях у справі консульського забезпечення організації перевезення згаданих категорій вояцтва до України[12; 13; 14]. Ця тематика розроблялась й іншими дослідниками, праці яких суттєво розширили наші уявлення про специфіку репатріації полонених українців[15; 16; 17].

У 2017 р. до вивчення цієї теми звернувся і В.Заболотнюк, підготувавши та опублікувавши один із своїх сюжетів про діяльність військово-санітарної місії у Німеччині[18; 19]. З незрозумілих причин він не вважав за потрібне звертатись до документів ЦДАВО України, де зберігається найзначніший корпус документів з історії діяльності українських військово-санітарних місій в Німеччині. Так само поза його увагою опинився й часопис «Шлях», на шпальтах якого була розміщена значна кількість матеріалів про діяльність згадуваної Місії. Напевно що саме через свою необізнаність з цими матеріалами В.Заболотнюк припустився у своїх статтях цілої низки прикрих неточностей та помилок.

Але попри вихід значної кількості публікацій вважати стан наукової розробленості даної проблеми задовільним – немає достатніх підстав, так само потребує збагачення й документально-джерельна база досліджень репатріаційного процесу в 1918-1920 рр. У цьому відношенні позитивним сигналом стала публікація кількох збірок документів та матеріалів, частина яких стосується й процесу репатріації вояків-українців з теренів Німеччини[20; 21; 22]. Разом з тим важливим завданням істориків залишається залучення до наукового обігу документів із зарубіжних архівосховищ, і зокрема тих країн, які виконували роль транзитерів під час репатріації полонених вояків-українців.

«Військово-санітарна комісія Українського Військового Міністерства у Німеччині» розпочала свою діяльність фактично восени 1918 р., маючи своїм головним завданням налагодження процесу репатріації полонених вояків-українців. Після приходу до влади Директорії УНР вона продовжила свою роботу під дещо зміненою назвою – «Українська Військова Місія для справ полонених українців у Німеччині» (з 1920 р. – «Українська Військово-Санітарна Місія для справ полонених українців у Німеччині»). Її головою було призначено військового старшину д-ра Костянтина Воевідку. У 1919 р. проведення репатріації полонених українців у широких масштабах було значно ускладнено з огляду на

цілу низку зовнішньополітичних причин. В силу цього Місія зосередила свої зусилля й на встановленні зв'язків з українськими таборовими громадами задля надання їм адресної допомоги від уряду УНР.

Ще одним завданням Місія (УВСМуН) стало відновлення національно-просвітницької роботи у середовищі полонених українців, для чого в її структурі був створений культурно-освітнього відділ, головою якого був призначений відомий український вчений-філолог й освітянин В.Сімович. Його призначення на цю посаду було обумовлено тим, що останній був дуже добре відомий майже всім таборянам з огляду на його кількالكітній досвід просвітницької роботи в таборах полонених українців у Німеччині. Проте ця обставина не могла подолати негативізму в головах бранців, спричиненого затримкою їх від'їзду додому внаслідок відповідних рішень Антанти

Яскравим прикладом цього стало проведення 20 лютого 1919 р. за ініціативою місії загальнотаборового віча у таборі Зальцведель, на якому були присутні шість тисяч полонених українців. З цієї нагоди В.Сімович представив їм план культурно-освітньої роботи в таборі (що було індивідуально сприйнято таборянами), проте його повідомлення про залишення полонених у Німеччині на невизначений термін, кардинально змінило настрої бранців. У відповідь на заяву В.Сімовича про те, що за дорученням військового міністерства УНР культурно-освітній відділ УВСМуН буде продовжувати свою діяльність у таборі, таборова рада й віче прийняли спільну резолюцію про недоцільність цього, що пояснювалось саме припиненням відправки полонених із Зальцведеля (останній транспорт з репатріантами відбув з табору 10 січня 1919 р.).

Крім того віче ухвалило рішення про відрядження для переговорів з антантівською місією у справах репатріації своїх представників, які мали переконати останню в необхідності продовження процесу вивезення вояків-українців з Німеччини. Проте ця подорож делегатів табору не могла вплинути на позицію Антанти – місія відмовилась робити якісь виключення для таборян, погоджуючись відновити процес перевезення полонених тільки з 20 березня 1919 р. за губернським принципом [23].

В силу того, що країни Антанти не мали бажання йти назустріч прагненням полонених українців, останні були приневолені й надалі залишатись в таборах. Попри тимчасовість свого перебування в Німеччині всі таборяни розуміли потребу хоча би мінімального поліпшення умов свого таборового повсякдення. Тому заходи УВСМуН, спрямовані на поліпшення харчування та налагодження лікарської допомоги таборянам, знайшли їх одностайне схвалення та підтримку. Вже до середини березня 1919 р. Місія передала українським громадам кількох таборів (у т.ч. Зальцведелю) 54740 марок німецьких (м.н.). Так, зокрема таборова громада Зальцведеля отримала у лютому-березні 1919 р. 15 тис. м.н., у травні та серпні – ще 10 тис. Незалежно від цього окремі грошові квоти спрямовувались Місією на потреби таборового театру, школи і бібліотеки, а також культурно-просвітнього комітету [24, арк.9зв.-10зв.].

У подальшому Місія постійно збільшувала обсяг гуманітарної допомоги полоненим українцям у таборах, надіславши до Зальцведеля та інших таборів 2286 фунтів цукру та значну кількість борошна [25; 26]. Важливе місце у діяльності Місії посідала організація культурно-просвітницької роботи серед полонених українців, для чого щомісячно витрачалось 11700 м.н. [27, арк.18зв.]

В числі інших таборів Зальцведель займав особливе місце вже з огляду на те, що його громада нараховувала близько 7 тисяч вояків-українців [27, арк.18зв.]. Для активізації просвітньої роботи в середовищі полонених заходами УВСМуН у таборі було засновано

гурток «Рідна Школа» у складі 16 осіб, який опікувався бібліотекою та організацією курсів для неписьменних. Попри відсутність відповідних помешкань, столів, учбового приладдя, підручників та достатньої кількості фахових вчителів – членам гуртка в короткому часі вдалося організувати трьохкласну таборову школу, до відвідування якої в червні 1919 р. зголосилось 215 осіб [28; 30].

І хоча кількарічне перебування у полоні негативно позначилося на моральному дусі вояків-українців, і як зазначав полонений П.Гайдалемівський – деякі полонені не витримали тяжких обставин та «звірилися в усьому й безнадійно махнувши рукою, кинули школу», її викладацький персонал не припинив своєї роботи. Для 150 учнів у 2-му і 3-му класах викладались арифметика, історія і географія України, гігієна, анатомія, фізика, геометрія; у першому класі полонених вчили початкам грамоти та вмінню рахувати [30].

Зусиллями членів гуртка «Рідна Школа» була відновлена робота й бібліотеки, яка діяла у таборі з 1916 р. Взимку 1919 р. вона була повністю занедбана і тільки через кілька місяців, після передачі до неї книжок кількох бібліотек колишніх таборових товариств (агрономічного, національного, видавничого та ін.), її фонди було упорядковано й бібліотека відновила свою роботу, нараховуючи загалом 2233 книжок різної тематики. Впродовж 5 березня – 12 квітня 1919 р. її послугами скористалось 1501 таборянин, які 11857 разів випозичили потрібні їм книжки. Крім цього, щодня бібліотеку відвідувало від 115 до 700 полонених для читання газет і журналів, які надсилала до табору УВСМуН [31; 32; 33; 34].

У цей час вся культурно-просвітня робота в таборі спрямовувалася культурно-просвітнім комітетом, до складу якого входили представники гуртка «Рідна Школа», члени драматичного товариства «Молода Україна», делегати від Ради українців і один представник від часопису «Шлях». Рада табору, що складалася з представників від кожного бараку табору, набула значення загальнотаборової інституції. До її компетенції було віднесено поладження всіх проблем, що стосувались культурно-освітньої діяльності в таборі, а також розв'язання (у порозумінні з комендатурою табору) всіх адміністративно-господарських справ.

Заходами Подільського видавничо-просвітнього кооперативного товариства (голова – М. Мамчур) у таборі відновила свою роботу «Чайня», в якій полонені могли придбати чай та деякі продукти за помірними цінами. Тільки за лютий 1919 р. управою чайні було отримано 325 м.н. чистого прибутку, який було спрямовано на покриття видатків за видання підручника з кооперації [36]. Рада табору (спільно з Місією) подбала і про заснування у Зальцведелі кіоску, в якому можна було придбати різний крам та українські книжки. Виключно на кошти місії утримувався таборовий шпиталь, де лікарську допомогу полоненим надавав член Українського Червоного Хреста (УЧХ) П.Клиницький. Крім того, місія подбала про поліпшення становища хворих у Зальцведелі, щомісячно надсилаючи до цього табору медикаменти на суму 2000 м.н. [36, арк.18]

Провідне місце серед усіх українських інституцій у Зальцведелі посідало Музично-драматичне товариство «Молода Україна» на чолі з управою, яке нараховувало у своєму складі 56 членів (ще 38 осіб входили до таборового оркестру). Їх спільними зусиллями у таборі було створено театральну трупу, яка разом з музикантами підготувала впродовж 1919 р. цілу низку вистав. У придбанні реквізиту та сценічного обладнання театру дієву допомогу надавала УВМуН, перераховуючи на ці потреби щомісячно 3700 м.н. [36, арк.18]

До репертуару таборового театру увійшли п'єси «Понад Дніпром», «Дай серцю волю, заведе в неволю», «Наймичка», «Мартин Боруля», «Розумний та дурень», «Хазяїн»,

«Суета», «Бурлачка» І.Тобілевича; «Брат на брата», «Степовий гість», «Нахмарило» Б.Грінченка; «Крути та не перекручуй» М.Старицького; «Сватання на Гончарівці» Г.Квітки-Основ'яненка; «Не співайте півні, не вменшайте ночі» С.Васильченка, «Юрко Огневик» Р.Левченка, «Розладдя» Николишина, «На провесні» А.Куценка, «Кума Марта» А.Шатковського, «Хатня революція» Вологодського, «Невольник» М.Кропивницького та ін. Мистецькі шукання театральної трупи не пройшли повз уваги редакції часопису «Шлях», яка регулярно інформувала про її діяльність, приміщуючи на його шпальтах схвальні рецензії [37; 38; 39].

Вистави театру відбувалися двічі на тиждень і збирали повний зал глядачів (до 2000 осіб). Усвідомлюючи, що не всі полонені мали достатньо коштів, щоб придбати собі вхідний квиток, члени товариства вирішили 500 місць в залі зробити безкоштовними. З коштів, отриманих від реалізації квитків на вистави, управа Драматичного товариства «Молода Україна» щомісячно передавала до 1000 м.н. у таборову «допомогову касу».

Оцінюючи внесок театру в культурне життя полонених в Зальцведелі, таборовий часопис відзначав: «Багато прикрашує наше буденне життя за дротом театр, де мешканці дрової в'язниці знаходять собі моральний відпочинок. Там вони хоть на хвилину зможуть забути про дріт і на хвилину переносяться до Рідного краю, бачать рідні хутори, рідні хатки і вешеневі садки» [40]. У ще одній публікації «Шляху» наголошувалось на тому, що члени товариства «Молода Україна» й «серед не сприяючих обставин зуміли зорганізуватися і дати мешканцям табору єдину може рідну розвагу, де глядачеві хоть на хвилину забувають остогидлі обставини полону і переносяться думкою до рідного краю» [41].

Таким чином, за дуже короткий час заходами УВСМуН у таборі Зальцведель було відновлено національне і культурно-просвітне життя, що дозволяло полоненим хоч тимчасово відволіктись від тяжких думок від перебування у таборі. Завдяки діяльності таборових гуртків, і насамперед театру – полонені могли поповнити запаси свої душевних сил, потрібних для подолання життєвих труднощів.

Проте вже восени 1919 р. ситуація у Зальцведелі почала змінюватись не на користь УВСМуН, якій так і не вдалось організувати регулярне перевезення додому полонених українців. Розчарування таборян результатами діяльності Місії було настільки значним, що значна частина з них – зневірившись – не бажали чути жодних аргументів з уст українських дипломатів, все більше і більше підпадаючи під вплив більшовицьких агітаторів. Особливо лякала таборян перспектива чергового зимування у непристосованих для цього бараках, до того ж – в умовах дуже обмеженої кількості пропозицій для працевлаштування. Їх серця огорнув розпач, і це створило сприятливий ґрунт для проведення більшовицької агітації в середовищі полонених українців, які втрачали віру в ідеали УНР.

Надзвичайно тяжка зима, а також відсутність достатньої кількості пропозицій для працевлаштування полонених українців – тільки загострили настрої в таборі. Переважна більшість таборян зневірилась у своїх надіях виїхати додому, пов'язуючи таку можливість лише із зусиллями радянської дипломатії. До того ж Місія протягом березня-квітня 1920 р. не передала до Зальцведеля жодної матеріальної допомоги, наслідком чого дехто з вчителів українських таборових шкіл був змушений залишити роботу з учнями та виїхати з табору в пошуках засобів для власного існування [42, арк.6-6зв.].

Намагаючись віднайти хоч якісь кошти для продовження гуманітарної акції в таборах, голова Місії М.Трезвінський звернувся з проханням про допомогу до Української

республіканської капели О.Кошиця, яка – продовжуючи своє гастрольне турне країнами Європи – в травні 1920 р. прибула до Німеччини. У своєму листі до хористів М.Трезвінський просив «улаштувати концерт з метою матеріально підтримати українські національні організації[...] щоб запобігти їх розпаду». Виручені від його проведення кошти мали бути передані згадуваному «Комітету полонених українців...» у Зальцведелі, який «розприділить гроші між усіма хворими, інвалідами і більш-нужденими полоненими по таборах».

Також Місія зверталась з проханням «відвідати деякі табори полонених з метою розважити українців, що вже 6 років сидять в неволі в дуже важких обставинах». У цій ситуації звуки «рідної пісні в чудовому виконанні Капелі підтримають дух полонених, викличуть у них почуття самої щирої подяки, а також піддержуть їх морально у тій боротьбі, яку українцям-полоненим приходиться вести з москалями» [42, арк.бзв.].

Капела О.Кошиця не могла не почути цього звернення та 10 червня 1920 р. у повному складі прибула до табору Зальцведель, де нею було проведено концерт для таборян. Проте хористи, яким рукоплескали у кращих концертних залах європейських країн, зустріли від земляків у Зальцведелі більш ніж «прохолодну оцінку». Справа в тім, що Зальцведель на цей час вже перестав бути українським за своїм складом і духом, бо більшовицьким агітаторам вдалось вдалося перетягнути на свій бік більшість таборян.

Тому не слід дивуватись тому, що – як повідомляло Посольство УНР у Берліні – розпропагандована ними частина полонених демонструвала під час її виступу виразно негативну реакцію, і замість належних хористам за їх блискучі виступи аплодисментів – їх «проважали[...] вигуками: провокатори, петлюрівці і т.ін.» [43, арк.3]. Ставлення цих підісланих негідників з числа полонених не змінила ані заява хористів про проведену перед концертом збірку коштів на потреби таборової школи у Зальцведелі (кожен з них вніс від 5 до 30 м.н., що дало у підсумку 789 м.н.) [42, арк.29], ані зобов'язання капелян перерахувати грошовий збір за один концерт у Берліні для таборових культурно-просвітніх установ.

Попри таке до себе ставлення хористи залишилися вірними своїм обіцянкам – 26 червня 1920 р. уповноважені для цього представники Української республіканської капели Олекса Чеховський і Дмитро Миронюк прибули до Місії, де у присутності її голови сотника М.Трезвінського, завідувача культурно-просвітнім відділом сотника М.Луговенка і бухгалтера Поліщука передали останньому 2.811 м.н. Тоді ж було проведено й розподіл цієї суми між українськими організаціями (таборовій громаді Зальцведеля з цієї суми було передано 500 м.н.) [42, арк.40]. Але ця благодійна акція вже не могла жодним чином вплинути на настрої полонених українців, бо починаючи з кінця травня 1920 р. більшовицька дипломатія розпочала процес їх вивезення до УСРР.

Отже, протягом 1919 р. Українська військова місія для справ полонених українців у Німеччині справляла помітний організаційно-мобілізаційний вплив на українську громаду в Зальцведелі, знаходячи можливості для надання матеріальної допомоги як таборянам, так і культурно-освітнім інституціям у цьому таборі. Завдяки виданню у таборовій друкарні газети «Шлях» Місія підтримувала постійний зв'язок як з полоненими у Зальцведелі, так і з іншими українськими громадами, заснування та подальше функціонування яких стало можливим завдяки заходам УВСМуН. Зокрема, у таборі Зальцведель діяли театр, школа для неписьменних та малописьменних, бібліотека, діяльність яких допомагала таборянам долати труднощі свого перебування у полоні.

Проте відсутність дієвих зрушень у справі організації репатріації полонених вояків-українців додому створила сприятливий ґрунт для розкладової роботи більшовицьких агітаторів у середовищі таборян. Наслідком цього настрої більшої частини полонених набули виразно антиуенерівського спрямування, і вже у 1920 р. стосунки Місії з таборовою громадою Зальцведеля набули виразно конфронтаційного характеру, що було зумовлено й припиненням надання нею будь-якої гуманітарної допомоги полоненим. Озлобленість декого з числа загітованих більшовиками полонених настільки великою, що перешкождала проведенню благодійних акцій на користь таборян (як то мало місце під час виступу Української республіканської капели в Зальцведелі у червні 1920 р.). Попри це слід відзначити, що діяльність Місії у таборі Зальцведель мала об'єктивно позитивні наслідки, засвідчивши готовність уряду УНР прийти на допомогу полоненим українцям у Німеччині.

Світлина 1. Голова Військової (Військово-санітарної) місії для справ полонених українців у Німеччині військовий старшина д-р медицини Костянтин Воевідка (в однострої військовий старшина в однострої австро-угорського зразку).

Світлина 2. Посвідчення члена Військової (Військово-санітарної) місії для справ полонених українців у Німеччині, голови культурно-освітнього відділу Місії Василя Сімовича (лютий 1919 р.). ЦДАВО України, ф.3192, оп.2, спр.2, арк.1.

2.

Світлина 3. Печатка «Воєнно-санітарної комісії Українського Військового Міністерства у Німеччині» (кінець 1918 – 1920 рр.).

Список використаної літератури

1. Трембіцький В. Всеукраїнське Товариство Червоного Хреста 1918-1923 / В. Трембицький // Вісті комбатанта. – 1972. – Ч. 4 (60). – С. 16-21 ; Trembitskyi V. Vseukrainske Tovarystvo Chervonoho Khresta 1918-1923 / V. Trembitskyi // Visti kombatanta. – 1972. – Ch. 4 (60). – S. 16-21
2. Трембіцький В. Червоно-хресні взаємини з суміжними державами / В. Трембицький // Вісті комбатанта. – 1973. – Ч. 3 (63). – С. 87-93 ; Ч. 4 (64). – С.8-14 ; Trembitskyi V. Chervono-khresni vzaemyny z sumizhnymy derzhavamy / V. Trembitskyi // Visti kombatanta. – 1973. – Ch. 3 (63). – S. 87-93 ; Ch. 4 (64). – S.8-14 .
3. Табачник Д. Репрезентанти Війська Українського: Сторінки історії військового аташату України доби визвольних змагань / Д. Табачник, Д. Веденєєв // Військо України. – 1993. – Ч. 2-3. – С. 94-100 ; Tabachnyk D. Rerezentanty Viiska Ukrainskoho: Storinky istorii viiskovoho atashatu Ukrainy doby vyzvolnykh zmanan / D. Tabachnyk, D. Viedenieiev // Viisko Ukrainy. – 1993. – Ch. 2-3. – S. 94-100
4. Веденєєв Д. Рятуючи з полону співвітчизників: З історії військово-санітарних місій Української Народної Республіки / Д. Веденєєв // Нічна столиця. – 1996. – Вип. 3 (3). – С. 6 ; Viedenieiev D. Riatiuichy z polonu spivvitczyznykiv: Z istorii viiskovo-sanitarnykh misii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky / D. Viedenieiev // Nichna stolysia. – 1996. – Vyr. 3 (3). – S. 6.
5. Кривець Н. В. Повноважне представництво України у Німеччині (1921-1923 рр.) / Н. В. Кривець // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 1998. – Вип. 7. – С. 65-82 ; Kryvets N. V. Povnovazhne predstavnytstvo Ukrainy u Nimechchyni (1921-1923 rr.) / N. V. Kryvets // Mizhnarodni zviazky Ukrainy: naukovi poshuky i znakhidky. – 1998. – Vyr. 7. – S. 65-82.
6. Веденєєв Д. В. Юність української дипломатії. Становлення зовнішньополітичної служби України в 1917-1923 роках : моногр. / Д. В. Веденєєв, Д. В. Будков. – Київ : К.І.С. , 2006. – 312 с. ; Viedenieiev D. V. Yunist ukrainskoi dyplomatii. Stanovlennia zovnishnopolitychnoi sluzhby Ukrainy v 1917-1923 rokakh : monohr. / D. V. Viedenieiev, D.V. Budkov. – Kyiv : K.I.S. , 2006. – 312 s.
7. Срібняк І. Полонені українці в Австро-Угорщині та Німеччині (1914-1920 рр.) / І. Срібняк. – Київ : КДЛУ, 1999. – 296 с. ; Sribniak I. Poloneni ukraintsi v Avstro-Uhorshchyni ta Nimechchyni (1914-1920 rr.) / I. Sribniak. – Kyiv : KDLU, 1999. – 296 s.
8. Срібняк І. В. Репатріаційна діяльність українських дипломатичних і військово-санітарних установ у Європі в 1918 р. / І. В. Срібняк // Студії з архівної справи та документознавств. - 1999. - Т. 5. – С. 259-263 ; Sribniak I. V. Repatriatsiina diialnist ukrainskykh dyplomatychnykh i viiskovo-sanitarnykh ustanov u Yevropi v 1918 r. / I. V. Sribniak // Studii z arkhivnoi spravy ta dokumentoznavstv. - 1999. - Т. 5. – S. 259-263.
9. Срібняк І. В. Українська Держава на міжнародній арені: з досвіду діяльності воєнної дипломатії в 1918 р. / І. В. Срібняк // Гетьманський альманах / відп. ред. Ю. І. Терещенко. – Київ, 2003. – Ч. II. – С. 94-100 ; Sribniak I. V. Ukrainaska Derzhava na mizhnarodnii areni: z dosvidu diialnosti voiennoi dyplomatii v 1918 r. / I. V. Sribniak // Hetmanskyi almanakh / vidp. red. Yu. I. Tereshchenko. – Kyiv, 2003. – Ch. II. – S. 94-100.
10. Срібняк І. В. Діяльність Директорії УНР з репатріації полонених вояків-українців з теренів європейських країн (військово-політичний аспект) / І. В. Срібняк // Кам'янець-Подільський – остання столиця Української Народної Республіки : матер. Всеукр. наук. конф., м. Кам'янець-Подільський, 6–7 жовтня 2009 р. – Кам'янець-Подільський, 2009. –

C. 184-192 ; Sribniak I. V. Diialnist Dyrektorii UNR z repatriatsii polonenykh voiakiv-ukraintsiv z tereniv yevropeyskykh krain (viiskovo-politychnyi aspekt) / I. V. Sribniak // Kamianets-Podilskyi – ostannia stolytsia Ukrainskoi Narodnoi Respubliky : mater. Vseukr. nauk. konf., m. Kamianets-Podilskyi, 6–7 zhovtnia 2009 r. – Kamianets-Podilskyi, 2009. – S. 184-192.

11. Срібняк І. Українські військово-санітарні місії для справ полонених у Німеччині та Австро-Угорщині (1918-1920 рр.): створення, персональний склад, основні напрями діяльності / І. Срібняк, М. Срібняк. – Київ, 2016. – 66 с. ; Sribniak I. Ukrainski viiskovo-sanitarni misii dlia sprav polonenykh u Nimechchyni ta Avstro-Uhorshchyni (1918-1920 rr.): stvorennia, personalnyi sklad, osnovni napriamy diialnosti / I. Sribniak, M. Sribniak. – Kyiv, 2016. – 66 s.

12. Соловійова В. В. Консульська служба УНР у Центральноєвропейському регіоні / В.В. Соловійова // Український історичний журнал. –2006. – № 3. – С. 84-88 ; Soloviova V. V. Konsulska sluzhba UNR u Tsentralnoevropeiskomu rehioni / V. V. Soloviova // Ukrainnyi istorychnyi zhurnal. –2006. – № 3. – S. 84-88.

13. Соловійова В. В. Українська дипломатія у країнах центральної Європи 1917-1920 рр. / В. В. Соловійова. – Донецьк : Юго-Восток, ЛТД, 2004. – 170 с. ; Soloviova V. V. Ukrainska dyplomatiia u krainakh tsentralnoi Yevropy 1917-1920 rr. / V. V. Soloviova. – Donetsk : Yuho-Vostok, Ltd, 2004. – 170 s.

14. Соловійова В. В. Дипломатична діяльність українських національних урядів 1917-1921 рр. / В. В. Соловійова. – Київ; Донецьк, 2006. – 394 с. ; Soloviova V. V. Dyplomatychna diialnist ukrainykykh natsionalnykh uriadiv 1917-1921 rr. / V. V. Soloviova. – Kyiv; Donetsk, 2006. – 394 s.

15. Жванко Л. Н. Евакуація та соціальний захист українських військовополонених доби другого Гетьманату (травень – грудень 1918 р.) / Л. Н. Жванко // Вісник Харківського політехнічного інституту. – 1999. – Вип. 20. – С. 16-27 ; Zhvanko L. N. Evakuatsiia ta sotsialnyi zakhyst ukrainykykh viiskovopolonenykh doby druhooho Hetmanatu (traven – hruden 1918 r.) / L.N. Zhvanko // Visnyk Kharkivskoho politekhnichnoho instytutu. – 1999. – Vyp. 20. – S. 16-27.

16. Дацків І. Б. Дипломатія Українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917-1923 рр. / І. Б. Дацків. – Тернопіль : Астон, 2009. – 520 с. ; Datskiv I. B. Dyplomatiia Ukrainykykh derzhavnykh utvoren u zakhysti natsionalnykh interesiv 1917-1923 rr. / I. B. Datskiv. – Ternopil : Aston, 2009. – 520 s.

17. Жванко Л. Н. Украинские военнопленные в государствах Четвёртого Союза: проблемы возвращения домой (1918 год) / Л. Н. Жванко // Первая мировая война, Версальская система и современность: сб. ст. / отв. ред. : И. Н. Новикова, А. Ю. Павлов, А. А. Малыгина. – Санкт-Петербург : СПбГУ, 2014. – Вып. 2. - С. 94-103 ; Zhvanko L. N. Ukrainskie voennoplennye v gosudarstvakh Chetvertogo Soyuza: problemy vozvrashcheniya domoy (1918 god) / L. N. Zhvanko // Pervaya mirovaya voyna, Versalskaya sistema i sovremennost: sb. st. / отв. red. : I. N. Novikova, A. Yu. Pavlov, A. A. Malygina. – Sankt-Peterburg : SPbGU, 2014. – Vyp. 2. - S. 94-103.

18. Заболотнюк В. Українська військово-санітарна місія для справ полонених у Німеччині (1918-1920) / В. Заболотнюк // Військово-науковий вісник. – 2017. – Вип. 28. – С. 21-33 ; Zabolotniuk V. Ukrainska viiskovo-sanitarna misiia dlia sprav polonenykh u Nimechchyni (1918-1920) / V. Zabolotniuk // Viiskovo-naukovy visnyk. – 2017. – Vyp. 28. – S. 21-33.

19. Заболотнюк В. Національно-виховна діяльність Української військово-санітарної місії для справ полонених у Німеччині (1918–1920) / В. Заболотнюк // Україна та Німеччина: міждержавні відносини : збірник наукових праць. – Київ, Чернігів : Сіверський центр післядипломної освіти, 2018. – С. 233-244 ; Zabolotniuk V. Natsionalno-vykhovna diialnist Ukrainskoi viiskovo-sanitarnoi misii dlia sprav polonenykh u Nimechchyni (1918–1920) / V.Zabolotniuk // Ukraina ta Nimechchyna: mizhderzhavni vidnosyny : zbirnyk naukovykh prats. – Kyiv, Chernihiv : Siverskyi tsentr pisliadypломnoi osvity, 2018. – С. 233-244.

20. Директорія, Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки 1918-1920 : документи і матеріали у 2-х т. / відп. ред. В. Верстюк. – Київ : Вид-во Олени Теліги, 2006. – Т. 2. – 744 с. ; Dyrektoriia, Rada Narodnykh Ministriv Ukrainskoi Narodnoi Respubliky 1918-1920 : dokumenty i materialy u 2-kh t. / vidp. red. V. Verstiuk. – Kyiv : Vyd-vo Oleny Telihy, 2006. – Т. 2. – 744 s.

21. Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918-1922) : документи і матеріали / упоряд. В. М. Даниленко, Н. В. Кривець. – Київ : Смолоскип, 2012. – 592 с. ; Ukrainski dyplomatychni predstavnytstva v Nimechchyni (1918-1922) : dokumenty i materialy / uporiad. V. M. Danylenko, N. V. Kryvets. – Kyiv : Smoloskup, 2012. – 592 s.

22. Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Дипломатичні документи від Версальського до Ризького мирних договорів (1919-1921) / упор. В. Кавунник. – Київ : Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського, 2016. – 796 с. ; Arkhiv Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. Ministerstvo zakordonnykh sprav. Dyplomatychni dokumenty vid Versalskoho do Ryzkoho myrnykh dohovoriv (1919-1921) / upor. V. Kavunnyk. – Kyiv : Instytut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im. M. S. Hrushevskoho, 2016. – 796 s.

23. Шлях. – Зальцведель, 1919. – 26 лютого. – Ч. 1 ; Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 26 liutoho. – Ch. 1

24. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО). – Ф. 3192. – Оп. 2. – Спр. 3. – Арк. 9зв.-10зв. ; Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchyykh orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali –TsDAVO). – F. 3192. – Op. 2. – Spr. 3. – Ark. 9zv.-10zv.

25. Шлях. – Зальцведель, 1919. – 29 березня. – Ч. 9 ; Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 29 bereznia. – Ch. 9.

26. Допомога Української Військової Місії продуктами // Шлях. – Зальцведель, 1919. – 2 квітня. – Ч. 10 ; Dopomoha Ukrainskoi Viiskovoi Misii produktamy // Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 2 kvitnia. – Ch. 10.

27. ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 305. – Арк. 18зв. ; TsDAVO Ukrainy. – F. 3696. – Op. 2. – Spr. 305. – Ark. 18zv.

28. Шлях. – Зальцведель, 1919. – 9 липня. – Ч. 37 ; Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 9 lyupnia. – Ch. 37

29. Шлях. – Зальцведель, 1919. – 26 липня. – Ч. 42 ; Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 26 lyupnia. – Ch. 42.

30. З життя полонених українців у Німеччині // Шлях. – Зальцведель, 1919. – 4 жовтня. – Ч. 62 ; Z zhyttia polonenykh ukrainsiv u Nimechchyni // Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 4 zhovtnia. – Ch. 62

31. Бібліотека в таборі Зальцведель // Шлях. – Зальцведель, 1919. – 26 лютого. – Ч. 1 ; Biblioteka v tabori Zaltsvedel // Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 26 liutoho. – Ch. 1

32. Бібліотека й читальня у зальцведельському таборі // Шлях: Ілюстрований додаток. – Зальцведель, 1919. – 20 серпня. – Ч. 4 ; Biblioteka u chytalnia u zaltsvedelskomu tabori // Shliakh: Iliustrovanyi dodatok. – Zaltsvedel, 1919. – 20 serpnia. – Ch. 4.

33. Шлях. – Зальцведель, 1919. – 25 червня. – Ч. 33 ; Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 25 chervnia. – Ch. 33.

34. Шлях. – Зальцведель, 1919. – 4 жовтня. – Ч. 62 ; Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 4 zhovtnia. – Ch. 62.

35. Шлях. – Зальцведель, 1919. – 5 березня. – Ч. 3 ; Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 5 bereznia. – Ch. 3.

36. ЦДАВО України. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 305. – Арк. 18 ; TsDAVO Ukrainy. – F. 3696. – Op. 2. – Spr. 305. – Ark. 18

37. Шлях. – Зальцведель, 1919. – 4 червня. – Ч. 27 ; Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 4 chervnia. – Ch. 27.

38. Шлях. – Зальцведель, 1919. – 25 червня. – Ч. 33 ; Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 25 chervnia. – Ch. 33.

39. Шлях. – Зальцведель, 1919. – 19 листопада. – Ч. 75 ; Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 19 lystopada. – Ch. 75.

40. Шлях. – Зальцведель, 1919. – 15 березня. – Ч. 5 ; Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 15 bereznia. – Ch. 5.

41. Із діяльності музично-драматичного товариства «Молода Україна» в таборі Зальцведель // Шлях. – Зальцведель, 1919. – 12 квітня. – Ч. 13 ; Iz diialnosti muzychno-dramatychnoho tovarystva «Moloda Ukraina» v tabori Zaltsvedel // Shliakh. – Zaltsvedel, 1919. – 12 kvitnia. – Ch. 13.

42. Українська Бібліотека імені Симона Петлюри в Парижі (УБСП), колекція документів «Українська республіканська капела», арк. 6-бзв. ; Ukrainiska Biblioteka imeny Symona Petliury v Paryzhi (UBSP), kolektsiia dokumentiv «Ukrainska respublikanska kapela», ark. 6-6zv..

43. ЦДАВО України. – Ф. 1075. – Оп. 2. – Спр. 203. – Арк. 3 ; TsDAVO Ukrainy. – F. 1075. – Op. 2. – Spr. 203. – Ark.3.

Стаття надійшла до редакції 06.03.2019 р.

I. Sribnyak, M. Sribniak

**ACTIVITIES OF THE MILITARY SANITARY MISSION FOR AFFAIRS
PRISONERS OF WARRIORS-UKRAINIANS IN THE CAMP OF SALZWEDEL,
GERMANY(1919 - first half of 1920's)**

The article deals with the activities of the Military Sanitary Mission for the captives of Ukrainian soldiers, which started its activities in Germany in the fall of 1918, with the task of establishing the process of their repatriation. After coming to power of the Ukrainian People's Republic Directory, repatriation of captive Ukrainians on a large scale was considerably complicated due to a number of foreign policy reasons; therefore the Mission concentrated its efforts on establishing links with Ukrainian camp communities in order to provide them with targeted assistance from the Government of the UPR. Another of its tasks was the restoration of national-educational work among captives of Ukrainians, for what in its structure the cultural-educational department was created, the head of which was appointed well-known Ukrainian philologist and educator V.Simovich.

During 1919, the Mission had a significant organizational and mobilization impact on the Ukrainian community in Salzwedel, finding opportunities to provide material assistance to the

camp, as well as cultural and educational institutions in this camp. Due to the publication in the camp of the newspaper «Shljah», the mission maintained a constant connection with the prisoners in Salzwedel, and with other Ukrainian communities, the founding and further operation of which became possible due to its organizational measures. In particular, in the camp of Salzwedel there was a theater, a school for illiterate and illiterate, a library; the work of which was provided by several Ukrainian organizations and circles.

However, the lack of effective shifts in the organization of the repatriation of captive Ukrainian soldiers home has created a favorable ground for the scheduling of Bolshevik agitators in the camp of the Tories. As a result of this mood, most of the prisoners gained a definite anti-Ukrainian orientation, and already in 1920 the relations of the Mission with the camp community of Salzwedel were almost confrontational in nature, which was due to the suspension of the provision of any humanitarian assistance to the prisoners. The perplexity of some of the prisoners captured by the Bolsheviks so large that it prevented the conduct of charitable campaigns in favor of the captured soldiers (as was the case during the performance of the Ukrainian Republican Chapel in Salzwedel in June 1920). Despite this, it should be noted that the mission of the Salzburg camp was objectively positive, testifying to the readiness of the Government of the UPR to come to the aid of captive Ukrainians in Germany.

Key words: *camp; prisoners of warriors-Ukrainians; Military Sanitary Mission; Salzwedel; Germany.*

УДК 930.1.:94(477) "1648/1657"

С.В. Тарасов

Н. ПАВЛИЩЕВ КАК ИСТОРИК ПРИЧИН НАЦИОНАЛЬНО-ОСВОБОДИТЕЛЬНОЙ ВОЙНЫ

В статье рассматривается концепция причин Национально-освободительной войны, выдвинутая русским дореволюционным историком Н. Павлищевым. Павлищев судя по факторам на которые он обращал внимание, считал, что война стала возможной вследствие анархического прядка польского государства способствовавшая близорукой и эгоистичной политике польской шляхты, дискриминации православного населения и существования многочисленной прослойки свободного, вооружённого населения в лице казачества.

Ключевые слова:*Н. Павлищев, Национально-освободительная война украинского народа, Речь Посполитая, Польша, казачество, анархия в Польше, «Liberum veto», сейм, конфедерация, рокош, религиозная дискриминация, Сигизмунд III, Владислав IV, Б. Хмельницкий.*

Николай Иванович Павлищев (1802-1879) – российский историк и государственный деятель (в 1864 г. получил звание тайного советника, соответствующий чину генерал-лейтенанта). Был женат на сестре А.Пушкина Ольге, но другом поэта не был [3, с. 79; 7, с. 478; 9, с. 317-318]. Ревностный проводник имперской политики в Царстве Польском. Можно сказать, что он испытывал к польской шляхте что-то вроде личной ненависти. Именно под его руководством был разработан законопроект низводящий 4/5 шляхты до